

Fránek, Michal

Centrum versus periferie : moravská kritika v českém literárním poli

Bohemica litteraria. 2019, vol. 22, iss. 2, pp. 130-155

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2019-2-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141732>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Centrum versus periferie. Moravská kritika v českém literárním poli

Michal Fránek

st
u
d
i
e

ABSTRACT

Center versus periphery. Moravian criticism in the Czech literary field

The study deals with the origin and discursive methods of the so-called Moravian school of criticism in the 1880s, focusing primarily on its disagreements with the work of the Prague literary center. In connection to the sociology of literature by Pierre Bourdieu, the differentiation is understood as a means to gain a share in the symbolic market of the Czech literary field.

KEYWORDS

The Moravian school of literary criticism; literary center; literary periphery; literary field.

KLÍČOVÁ SLOVA

Moravská kritika; literární centrum; literární periferie; literární pole.

Na jaře roku 1892 se rozhořela jedna z dobově klíčových polemik o funkci literární kritiky. Odstartoval ji Jaroslav Kvapil v článku *Literární kapitoly v Hlasu národa* ze dne 21. května, v němž se ostře ohradil proti činnosti „moravské kritiky“, konkrétně proti kritické praxi *Literárních listů*, redigovaných v Brně Františkem Dlouhým a vydávaných ve Velkém Meziříčí (KVAPIL 1892). Do diskuse se záhy – vedle přispěvatelů dotčených *Literárních listů* – zapojili další aktéři (anonymní pisatel z Moravy v *Hlasu národa* a František Roháček v *Nivě*), kteří poukázali na fakt, že kritickou rubriku v *Literárních listech* ovládli mladí

pražští modernisté, a jejich označování za „moravské kritiky“ je tedy neoprávněné.¹ František Xaver Šalda si v polemické reakci na Kvapilův výpad neodpustil v poznámce pod čarou k tomuto pejorativnímu označení několik otázek:

„S jakým logickým kriteriem užíváno v poslední době slov ‚moravský‘ a ‚český‘, snažil jsem se marně vyanalyzovati. Je např. Moravan, kdo se *narodil* na Moravě nebo tam *žije* nebo *tiskne* v listech, které tam vycházejí? Je to kriterium etnografické, sociální nebo snad psychologické? A jest vůbec reálné? Je pánům pojem ‚Moravan‘ a pojem ‚Čech‘ psychologická konstanta, aby z něho dělali literární kriterium? To jsou, jak patrně, ubohé alogismy“ (ŠALDA 1949: 197).

Šaldovy výroky zde nejen poukazují na zmatky a nejasnosti, jež dobové užívání pojmu „moravská kritika“ provázely, ale též mimoděk vnukají dnešnímu čtenáři otázky, jež se s odstupem mnoha desetiletí nabízejí: existuje skutečně něco, co má později proslulý kritik na počátku devadesátých let společného s dvěma předchozími generacemi „moravských kritiků“, jejichž ideová a estetická východiska jsou mu jinak značně vzdálena? Je okolnost, že mladá generace modernistů v té době publikačně zakotvila na Moravě v beletristickém časopise *Vesna* a v kritické tribuně *Literární listy*, vysvětlitelná pouze údajným bezzásadovým programem jejich dlouholetého redaktora Františka Dlouhého, jak bývá v odborné literatuře tradováno?² A proč se vlastně ona kritika zrodila právě na Moravě a nikoli v Praze, jak by se dalo přirozeně očekávat? K odpovědi na tyto otázky je nutné nahlédnout fenomén „moravské kritiky“ z jiného úhlu pohledu než obvyklé, často tendenční výklady, a to prostřednictvím rozboru struktury literárního pole, který nabízí bourdieuvská sociologie (BOURDIEU 2010). Právě tento rozbor je totiž schopen postihnout, jak bude z dalšího výkladu patrné, hlubší příčiny vzniku a mechanismy fungování „moravské kritiky“. Před jeho provedením je nutné nejdříve alespoň v hrubých rysech nastínit stav literárního pole na Moravě a v Čechách, především v Praze, předcházející zrodu „moravské kritiky“.

1) Podrobně diskusi mapuje Felix Vodička v ediční poznámce k prvnímu svazku Šaldových *Kritických projevů* (VODIČKA 1949: 474–476).

2) Srov. např. paušalizující tvrzení Jana Máchala: „Literární listy také dlouho jen živořily, teprve v době bojů o realism nabyly větší důležitosti. Ne snad proto, že by se byla redakce jejich vědomě postavila v čelo nového ruchu a podporovala jej, nýbrž že ve své liberálnosti a snad i bezzásadovosti ochotně uveřejňovala články i nejmladší kohorty spisovatelské“ (MÁCHAL 1926: 45).

Nástin stavu literárního pole na Moravě a v Čechách v sedmdesátých letech 19. století

studie

Je všeobecně známým faktem, že národní emancipace česky mluvícího obyvatelstva na Moravě byla oproti Čechám o několik desetiletí opožděna. Administrativní oddělení Čech a Moravy způsobilo, že se na Moravě jen velmi pozvolna rodilo vědomí české národní identity, tj. vědomí, že česky mluvící obyvatelé Moravy s česky mluvícími obyvateli Čech spolu tvoří jeden národ (podrobněji viz ŘEPA 2001). Výrazný podíl na tomto opoždění hrál – vedle jiných příčin – také fakt, že se na Moravě v průběhu staletí nevytvořilo jedno silné politické, hospodářské a kulturní centrum. Zatímco v Čechách byla takovým střediskem po celou dobu své existence Praha, jejíž postavení nemělo konkurenci, na Moravě spolu tradičně soupeřila dvě největší města, Brno jako centrum politické a hospodářské moci, a Olomouc jako sídlo moci církevní. Situaci navíc značně komplikoval fakt, že obě města ovládaly německojazyčné radnice, jež bránily českým národně emancipačním procesům.

Pocity kulturní inferiority vůči Čechám, zvláště Praze, a zároveň vědomí vlastní odlišnosti, dané poněkud rozdílným historickým vývojem (především náboženským), zapříčiňovaly mezi českými vlastenci na Moravě již v prvních desetiletích 19. století určitou averzi vůči vlastencům v Čechách, jež ztěžovala česko-moravskou vzájemnost.³ Jako hlavní příčinu tohoto zaostávání viděli právě absenci jednoho moravského centra – např. Alois Vojtěch Šembera v dopise Václavu Staňkovi z 5. srpna 1846 uvádí: „Nám na Moravě schází centrum; kdyby univerzita i akademie do Brna přišly, mnohem lépe by bylo; i muzeum by obživlo, sbor archeologický by se zřídil, snad i nějaká Matice a jiné věci, jmenovitě časopis, ale nyní? V Brně schází vědecký duch a vlastenec, který by rozptýlené síly spojoval a jednotil“ (FIŠER 2004: 179).

Tyto stesky pak pokračovaly v zásadě až do vzniku republiky a opakovaly se v různých obměnách v moravské publicistice i v poezii.⁴ Roku 1870 publikoval v *Časopisu Matice moravské* kněz a filozof Karel Šmídek stať Literární ruch

3) Např. roku 1831 mladý Alois Vojtěch Šembera krátce po svém příchodu do Brna poslal Josefu Jaroslavu Langrovi dopis, který Langer vzápětí i se svou odpovědí uveřejnil v *Čechoslavu*. Šembera tam mezi příčinami malého národního ruchu na Moravě uvádí mj. „jakousi vkořeněnou nechuť Moravanů k Čechům, jež ve slově ‚Čechoslav‘, již vidí ‚Moravotupič‘“ (cit. dle HÝSEK 1909: 41).

4) Viz např. báseň *Srdce vyrvané od Ladislava Quise*, otištěnou ve sbírce *Zruchu*: „Moravo, ty sestro milá, / proč jsi ještě ospalá? – / Já se dávno probudila, / a tys ještě nevstala.“ // „Česká moje sestro drahá, / oko tvé sen nekali, / vždyť tvé zlaté srdce Praha, / a to vrazi nevzali.“ // „Srdce moje uchváčeno, / k životu mne nepudí: / pokud srdce nevráceno, / Morava se nezbudí“ (QUIS 1872: 27; srov. HÝSEK 1909: 31).

na Moravě v novější době, v níž se k otázce moravského centra stavěl značně skepticky:

„Na Moravě postrádáme až dosud sílu soustředivou, hlavní město co srdce celé země, z něhož by do jednotlivých žil života národního vyprýskal a vyléval se mohutý osvěžující proud a v němž by opětně jednotlivé paprsky národní činnosti ku svému středišti gravitovaly. Městem takovýmto nebude nám nikdy Brno, již za svým obsáhlým průmyslem a za svým ke kosmopolitismu více se sklánějícím obchodem národnímu rozvoji méně příznivé; a nemůže jím být Olomouc, město již co pevnost více obmezené a uzavřené. Jaké výhody v rozvoji národním poskytuje ústřední takové město, toho seznati nelze toliko z pohledu snad na nádhernou Paříž, kteráž v duchovém životě reprezentuje celou Francii, alebrž i z pohledu na zlatou Prahu, pravou to hlavu veškerého království“ (ŠMÍDEK 1870: 168).

V pražských kruzích vyvolávaly tyto snahy obvykle nepochopení a nedůvěru (o tom podrobněji dále), ačkoli pražští literáti zpravidla dobře chápali důležitost kulturního centra v analogických případech u jiných slovanských národů.⁵ Absence vlastního moravského centra měla za následek značnou rozdrobenost literárního úsilí a ve srovnání s Čechami nižší kvantitativní (a často též kvalitativní) úroveň literární produkce – např. ještě roku 1880 vyšlo v Čechách 696 česky psaných knih, na Moravě pouhých 53 (BAYER 1882: 43), což bylo v přepočtu na obyvatele přibližně šestapůlkrát méně. Logickým důsledkem tohoto stavu pak byl malý zájem českých, potažmo pražských literárních kruhů o písemnictví na Moravě a kulturní život vůbec, který moravští vlastenci nesli velmi těžce; jako pars pro toto lze citovat výrok v dopise Jana Nepomuka Soukopa Beneši Metodovi z 21. března 1870: „Svrchovaný zajisté čas, by Čechové neblahou svou nevšímavostí k Moravanům konečně složili a lásku naši tolikéž stejnou spláceli láskou“ (cit. dle ŘEPA 2001: 135; zde uvedeny i další příklady).

V době, kdy psal Soukop tyto řádky, docházelo v české literatuře k významným proměnám: o slovo se začali hlásit mladí básníci, ohlašující svou činnost v almanaších *Ruch* a v roku 1873 znovuobnoveném literárním časopisu *Lumír*.

5) Např. Vítězslav Hálek popsal v cestopisném fejetonu Dalmatská města, publikovaném v *Národních listech* 7. července 1865, neutěšenou situaci dalmatských Slovanů, kterým chybí silné kulturní centrum: „Životní síle národa dalmatského velmi jest na újmu, že nemají jednotného středu v některém městě. Není to žádná holá fráze, že Praha jest srdcem Čech. Zde tu pravdu teprva poznáte v plné míře: neboť Dalmácie tohoto srdce nemá. Z dalmatských měst každé má něco, ale žádné tolik, aby zřetel ostatních k sobě vábilo a výhradně na se obracelo. Tak na příklad jest Zader hlavním městem dle jména, Split dle velikosti a Dubrovnik dle ušlechtilosti. [...] Žeť přirozené i strojené vady života v městech dalmatských nejsou i nikoho zde tajny, poznáte z toho nejlépe, kterak mocně oživila zde v novějším čase otázka, aby středem i Dalmácie byl Záhřeb. Žeť se za taký střed nehodí ni jedno město dalmatské, jest najeve“ (HÁLEK 1958: 94, 97).

Ruchovce i lumírovce, tradičně označované za představitele „školy národní“ a „školy kosmopolitní“, spojoval důraz na vytříbenou literární, zvláště básnickou formu, a snaha o pěstování nejprestižnějších literárních žánrů, jejichž prostřednictvím by se česká literatura dostala na evropskou úroveň. Obě skupiny tvořily osobitou českou variantu francouzského parnasismu (podrobněji viz HAMAN – TUREČEK 2015), jenž měl klíčový podíl na procesu autonomizace literárního pole (BOURDIEU 2010: 71n.). Navzdory utěšenému růstu literární produkce se však příliš nedařilo pěstovat literární kritiku, jež by tuto produkci „objektivně a nestranně“ posuzovala. V politických denících kritika zaujímal jen okrajové místo; beletristické časopisy jí rovněž věnovaly malý prostor, protože se ocitaly ve dvojitým střetu zájmů – některé vůči svým nakladatelům vydávajícím beletrii (*Světovzor*, *Zlatá Praha*), jiné vůči autorům, jejichž beletristické příspěvky zveřejňovaly. České literární pole bylo v této době již natolik rozrůzněné, že skýtalo možnost rozvinutí podpole kritiky, zároveň však – vzhledem ke koncentraci autorů i nakladatelů v Praze – nebylo dostatečně velké na to, aby se víceméně všichni aktéři vzájemně dobře neznali.

V této situaci vydává roku 1874 filozof a estetik Josef Durdík spis *Kritika* s podtitulem *Výbor úvah o zjevech literárních a uměleckých* (DURDÍK 1874). V poslední kapitole nazvané *Obrana kritiky* se s imponující sebejistotou vědce vyřadává s možnými námitkami vůči kritice a zdůvodňuje své pojetí: „Řeknu-li nyní: kritika má býti nestranná, objektivní a důvodná – mohu všechny tyto a jiné vlastnosti zkrátka vyznačiti: nechť se blíží spíše vědeckému výkladu, než vtípnému těkavému hovoru“ (IBID.: 337). Zároveň vyslovuje svou hlavní kritickou zásadu: „Estetický soud koná se bez vášně – bez afektu [...], kdežto mnozí kritikáři soudí jen v afektu – buď závist, nebo zlost, nebo msta, nebo škodolibost, nebo výsměch a potupa atd... to vše je na sto mil od estetického soudu“ (IBID.: 338). Z těchto postojů totiž vyplývá nebezpečí, před nímž autor neváhá důrazně varovat: „Z kritiky buď vyloučeno všechno, co zoveme podjatostí, strannictvím, osobnostními ohledy. [...] V osobnůstkářství náleží také *kamaraderie* – onen zajímavý zajisté pochod literární, kdy spisovatelé sobě navzájem podkuřují, nebo každého, kdo v jejich kruh nenáleží, úmyslně potlačují“ (IBID.: 338, 339). V závěru pak podává svou typologii špatných „metakritiků“, tedy těch, kdo kritizují jiné kritiky (IBID.: 349), a shrnuje úkoly „skutečné“ kritiky.

Durdíkova stať představovala pro ustanovení kritického podpole v rámci literárního pole zásadní počín, protože se obracela jak proti spisovatelům, kteří kritiku zlehčovali či neuznávali, tak proti kritikům, nenaplnujícím vytyčené postuláty ideální kritiky. Její bezprostřední dopad však nebyl nijak zásadní, neboť

výše uvedené okolnosti pražského literárního provozu neumožňovaly vznik kritického časopisu, jenž by autorovy přísné zásady uváděl do praxe. V této době navíc nebyla k dispozici česky psaná estetika a vypracováno příslušné pojmosloví potřebné pro náročnou kritiku. Josef Durdík se v následujících letech o obojí pokusil spisy *Všeobecná estetika* (DURDÍK 1875) a *Poetika jakožto estetika umění básnického* (DURDÍK 1881), současně se však vlastní kritické činnosti vzdal.

Literární podobu druhé poloviny sedmdesátých let silně určovaly polemiky mezi tzv. kosmopolity a národovci, tedy mezi autory soustředěnými kolem časopisu *Lumír* a kritiky revue *Osvěta*. Tyto spory jsou v odborné literatuře dobře zmapovány (STREJČEK 1915, MÁCHAL 1926); jak konstatoval Aleš Haman, v jádru konfliktu „šlo o rozdílné pojetí funkčního modelu umění u příslušníků dvou vrstev těže básnické generace“ (HAMAN 2010: 215). Zatímco lumírovci v čele s Vrchlickým prosazovali – v návaznosti na francouzské parnasisty – tvůrčí autonomii umělce, nsvázaného mimoliterárními ohledy, příslušníci „školy národní“ se obávali poklesu zájmu českého čtenářstva s možnými fatálními následky a zdůrazňovali důležitost vlastenecky-výchovného působení české literatury. Pokud tyto obavy existovaly u „národně“ zaměřených kritiků v Praze, jako byli Ferdinand Schulz či Eliška Krásnohorská, tím spíše se distance vůči kosmopolitnímu směru uplatňovala na Moravě, kde se dosud z výše uvedených důvodů nevytvořily podmínky pro čtenářsky exkluzivní literaturu.

V sedmdesátých letech se tak díky působení lumírovců opět zvýraznila existující diference mezi českými a moravskými literárními poměry, kterou moravští vlastenci – na rozdíl od politických záležitostí – tentokrát již nechtěli uhlazovat. Zatímco v politice se v této době postupně (byť s obtížemi) prosazovalo spojení českých a moravských poslanců, literatura představovala volnější pole pro zdůraznění moravských specifik (s akcentem na lidovost, konzervativnost a katolicismus). Příznačný je z tohoto pohledu dopis Jana Evangelisty Kosiny Františku Bartošovi ze dne 6. 7. 1876: „Co těch Čechů se týká, ať stěžují si na kantorování jakkoli, myslím, že nebude jiné pomoci než čelem do nich. Literární pračky nikterak nám neuškodí. Jinak věc se má s politickými“ (cit. dle ŘEPA 2001: 127).

Byl to právě východočeský rodák a uznávaný ředitel Slovanského gymnázia v Olomouci Jan Evangelista Kosina, kdo svými kritikami v *Komenském* a v *Časopisu Matice moravské* prosazoval „národní“ směr v české literatuře a v prvním dílu svých *Hovorů olympských* věnoval obšírnou pozornost otázkám literárního kosmopolitismu (KOSINA 1878: 181–312). Jeho zasáhnutí do bojů o Hálek ostrým odsouzením Hálkovy epiky, jímž se názorově postavil na opačnou stranu než kritika časopisu *Osvěta* (zvláště Eliška Krásnohorská), však zároveň

ukázalo, že si i vůči ideově spřízněné kritice hodlá zachovat svůj nezávislý úsudek. Ten projevoval v podrobných referátech, v nichž mj. ihned rozpoznal talent Jaroslava Vrchlického a s neskrývanými sympatiemi sledoval jeho „kosmopolitní“ básnickou tvorbu (byť nezatajil ani své dílčí výhrady; KOSINA 1888: 102–119), naproti tomu neváhal – v rozporu s chválou pražské kritiky – přísně posoudit román *Tiché vody* Bohumila Havlasy (IBID.: 82–101). Kosinova kritika se navíc vyznačovala silnými brusičskými tendencemi, kvůli nimž se polemicky střetl i s Josefem Durdíkem, jehož si jinak vážil.

Zrození moravské kritiky z ducha literární periferie?

Na sklonku sedmdesátých let vznikly na Moravě dva časopisy, jež se sice nezaobíraly literaturou jako hlavní náplní svého obsahu, věnovaly jí však soustavnou a výraznou pozornost. Roku 1878 byl v Brně založen *Obzor*, „list pro poučení a zábavu“, který se jakožto katolický časopis usiloval postavit proticírkevním tendencím v dobovém liberálním tisku i „nemravnostem“ v soudobé literatuře a publicistice. Jeho redaktorem byl kněz a básník Vladimír Šťastný, vedle beletrie časopis otiskoval také pravidelnou recenzní rubriku *Obzor literární*. Roku 1880 začal vycházet v nakladatelství Václava Šaška ve Velkém Meziříčí nový časopis *Národ a škola*, určený „našemu lidu a vychovatelům jeho“, jehož součástí byla též příloha *Literární listy*. Místo vydávání časopisu ani jeho zaměření zprvu ničím nenaznačovalo, jaký význam ona příloha, od roku 1883 vycházející jako samostatný časopis, bude mít v příštím dvacetiletí pro českou literaturu a literární kritiku. Zatímco páteř odběratelů *Obzoru* tvořili především kněží, v případě *Národa a školy* šlo – jak už naznačuje název i podtitul – hlavně o učitele.

Hned v úvodním Prohlášení redakce byly vytyčeny cíle, o něž redakce hodlala usilovat: „1. Aby dílo nestranně a po zásluze posouzeno bylo, 2. Aby lid náš ku zálibě v pěkném, ušlechtilém čtení pobádán, případně ode čtení ‚krvavým‘ zvaného odvrácen byl“ (REDAKCE LITERÁRNÍCH LISTŮ 1880a). Zatímco zaměření na výchovu lidového čtenáře,⁶ vyplývající jak ze samotné orientace časopisu *Národ a škola*, tak i z formulace požadující, aby se „literatura naše stala skutečně majetkem ne vyvolených jednotlivců, sborů, nébrž národa celého“, nebylo nijak překvapivé, deklarovaná snaha vytvořit list, „v němž by (– kéž veš-

6) Odpor proti „krvavým“ románům byl součástí širší dobové kampaně proti tomuto čtivu (podrobněji viz HOLANOVÁ 2015).

kery! –) zjevy literární poprávu a pravdě byly nejen zaznamenány, nýbrž i pokud pro místa omezenost vystačíme, posouzeny“, se jevila vzhledem ke skromným podmínkám jako značně ambiciózní. Redakce totiž nezůstala jen u proklamací, ale ve svém zdůraznění nestrannosti se opřela o autoritu Josefa Durdíka, jehož (v naší studii výše uvedený) negativní výrok o literární „kamaraderii“ doslovně ocitovala. Zároveň zde deklarovala zásadu „audiatur et altera pars“, kterou hodlala praktikovat ke tříbení kritických názorů, neboť „[j]en tímto způsobem bude kritika i antikritika čtenářstvu s prospěchem; jen takto vyhneme se hnusnému vtípkování, osobním urážkám; jen tím způsobem lépe se poznáme a cti dojdeme ve světě mimočeském“ (IBID.).

Zaštítění se kritickými zásadami Josefa Durdíka zde přitom nebylo míněno jako pouhý rétorický obrat; redakce *Literárních listů* se tyto zásady skutečně snažila důsledně uplatňovat. Různé pochvalné zmínky o Durdíkovi se v prvních ročnících porůznu objevovaly v nemalé míře. O Durdíkově autoritě svědčí kromě řady zmínek též Listárna redakční, v níž vycházely konkrétní pokyny autorům, kteří se hlásili se svými kritikami. Hned ve čtvrtém čísle prvního ročníku byl např. uveden takovýto konkrétní pokyn, jenž místy přerůstal v obecnější hodnotový soud:

„Стп. R. K. v B. To, co jste nám poslal, není kritikou! Pravíte, že se Vám básně líbí, ale nevíte proč? Vaše práce je snad interesantní, nebo napovídál jste mnoho, co je básník mimo sbírku svou, že zdá se to býti až indiskrétností. Práce Vaše není tedy objektivní. Ovšem – u nás stalo se jaksí módou posuzovati spisovatele dle toho, jaké stanovisko ve společnosti naší zaujímá, než tak činí jen ti, kdož osobu přetřásají. Durdík praví: ‚Děj se co děj, kritika má státi nad potřebami dne, nad soukromým zdáním gusta – nad lichocením i nad hanobením.‘ Doporučujeme Vám, ctěný pane, Durdíkovy kritiky, jeho Všeobecnou estetiku, jakož i kritické práce Kosinovy, Ferd. Schulze a Elišky Krásnohorské. Budiž Vám odstrašujícím příkladem šlapati po těch stezkách, po nichž se žene stádo pakritiků, imitatorum pecus – ale cíle nedojde nikdy – nikdy!“ (REDAKCE LITERÁRNÍCH LISTŮ 1880b).

V dalším čísle je pak lakonicky zdůrazněno jinému přispěvateli: „Стп. E. M. J. Studujte pilně spisy Durdíkovy a pak čerpejte – ze sebe!“ (REDAKCE LITERÁRNÍCH LISTŮ 1881). Snaha o maximální možnou věcnost a nestrannost přetrvávala po předčasné smrti redaktora Františka Mnohoslava Vrány též za redakce Františka Dlouhého.⁷ Vedle důrazu na posuzování díla, nikoli autora, se redakce snažila vyhýbat zbytečným polemikám, jež by mohly zabřednout do osob-

7) Jako *pars pro toto* řady odpovědí lze uvést stručné vyjádření dopisovatelů v Listárně redakční: „A. F. Fráze nejsou ještě posudkem“ (REDAKCE LITERÁRNÍCH LISTŮ 1883a).

ních invektiv: „X. Y. Neuveřejníme; nepropůjčíme listu svého nikdy nájezdům osobním“ (REDAKCE LITERÁRNÍCH LISTŮ 1883b). Těmito vcelku důsledně uplatňovanými postupy se redakce snažila nejen v praxi naplňovat Durdíkovy kritické zásady, ale zároveň systematicky budovala svůj časopis jako seriózní a důvěryhodnou značku; tím usilovala zvýšit váhu kritických soudů v něm obsažených, a důsledku pak i jeho symbolický kapitál.

Vedle dvou cílů, veřejně deklarovaných v úvodním prohlášení, sledoval redaktor *Literárních listů* ještě cíl třetí, který nebyl explicitně vysloven, ale stal se zřetelnou součástí redakční praxe – vytvoření kritické platformy, jež by byla nejen názorově nezávislá na pražském centru, ale dokázala mu též vytvářet účinný kritický korektiv: především pražským literárním poměrům byla totiž určena citace Durdíka o literární „kamaraderii“. Od prvních čísel byly v časopise přítomny – často nenápadně roztroušené v článcích různého obsahu – stesky na pražskou kritiku, která přehlíží či přímo ignoruje mimopražskou nakladatelskou produkci a mimopražské, tedy nejen moravské autory. Ve čtvrtém čísle druhého ročníku tak vyšla ostrá polemika Otakara Sadovského s článkem Přehled činnosti duševní na Moravě od J. Kaliny (pseudonym Jana Herbena), uveřejněným v pražském časopisu *Ruch* a pojednávajícím o současném moravském písemnictví i společenských a národnostních poměrech. Sadovského bojovná odpověď Tak se o nás nesmí psát byla zaměřena především na obranu učitelstva, k jehož působení se Herben vyslovoval s pochopením, ale skepticky. Stranou pozornosti však nezůstala ani Herbenova slova o moravské historiografii („I v historii pracováno na Moravě dosti. Jména Bočkovo, Brandlovo, Dudíkovo, Roytovo, Havelkovo i jiná nejsou ani v Čechách neznáma“; HERBEN 1881: 74). Způsob formulace tohoto pochvalného vyjádření Sadovského popudil, jak vyplývá z jeho ironické odpovědi: „Za největší slávu pro Moravana tohoto času p. Kalina pokládá, když Moravan v *Čechách* známým se stane. [...] Šťastní Moravané, až v *Čechách* vás již znají!! P. Kalina vám to hlásá a my přece víme, že jména např. Brandlovo a Dudíkovo ještě hezký kousek za Čechami známa jsou“ (SADOVSKÝ 1881: 31). V poznámce pak opět ironicky doplnil: „Či snad v Čechách vše až naposled poznají, že p. K. praví *ani* v Čechách?“ (IBID.).

V témže čísle zároveň vyšel (umístěn nenápadně v rubrice Zprávy literární a hudební) článek Emila Ludvíka Česká kritika. Autor v něm reagoval na odsudek pražské literární kritiky, otištěný v rubrice Literaturbriefe aus Prag ve vídeňském časopisu *Parlamentär*, který po svém odchodu do Vídně vydával neúspěšný staročeský politik Jan Stanislav Skrejšovský. Na Skrejšovského výpad odpověděl satiricky Arbesův *Šotek*, který se však místo obsahu článku věnoval

zesměšnění vydavatele. Přestože se Ludvík od vídeňské kritiky částečně distancoval, pokusil se zformulovat vlastní kritické výhrady vůči pražskému literárnímu provozu. Na začátku konstatoval, že Praha je přirozeným střediskem české literární činnosti, což přináší určité nebezpečí:

„V literárním středisku našem, v Praze, vycházejí skorem všechny knihy; v Praze vycházejí přední beletristické časopisy a nikdo by jistě proti tomu nic neměl, kdyby nebyla vyvinula se jakási vypínavost Prahy nad venkov náš, Moravu v něj počítajíc. A nejen vypínavost musíme v Praze vytknouti; i jistá předpojatost proti literárním plodům jinde se objevivším ji – hzdyí. Jako by byla Praha trůnem spisovatelstva!“ (LUDVÍK 1881).

Autor dále poukázal na to, že Praha je nevelké město a všichni literáti se navzájem znají, což má neblahý vliv i na psaní kritik: „Byť se nepsaly kritiky v Praze jen na ten způsob, aby členové večerního stolu navzájem se sobě kořili, aby i národ na kolena před nimi padal: doznají páni spisovatelé v Praze přec, že nepíší kritiky tak, jak by je psáti měli!“ Dále se ohradil proti „bouři ve sklenici vody“, která nastane, když nějaký venkovský kritik vytkne něco nepříjemného, a dodal: „Neškodilo by, kdyby naši páni spisovatelé, a zejména pražští, trochu větší respekt měli před kritikou, která z jich vlastního tábora nevychází.“ Nedůtklivost pražských literárních kruhů považoval za hlavní důvod, proč mnozí venkovští kritici raději mlčí, aby nebyli vláčeni po časopisech. Závěrem se pak ohradil vůči reklamní kritice a uzavřel: „Neškodilo by, kdyby o věci, o níž se pro omezenost místa přátelského časopisu našeho jen letem zmiňujeme, též naše trůnící spisovatelstvo rozepsalo“ (IBID.).

Již v této nenápadné polemice je tak *in nuce* obsažen hlavní důvod přednosti venkovské, resp. „moravské“ kritiky: v situaci, kdy literární centrum neskýtá podmínky pro nezaujatou kritiku, je podmínkou nestrannosti literární kritiky naopak působiště mimo centrum, aby nedocházelo k ovlivňování kritiků ze strany autorů v jejich hodnotových soudech.

Ludvíkův článek však neznamená, že by již v této době názor o prospěšnosti mimopražské kritiky v *Literárních listech* převažoval. V témže čísle vyšel posudek *Urbánkova věstníku bibliografického* od Františka Bačkovského. Autor v něm vedle chvály časopisu navrhoval, že by mohl „zaujati místo *kritického časopisu*, jehožto bohužel posud písemnictví našemu nedostává se a jiné naše časopisy *všechny dohromady* nijakž nám jej nenahrazují, poněvadž jednak o většině spisů v žádném z nich úsudku nedočteme se, jednak podávají úsudky příliš stručné, pramálo místa kritikám dopřávajíce vzhledem k nynější produkci písemnické“

(BAČKOVSKÝ 1881: 35). Ze čtyř důvodů, které dále uváděl, opět jasně vysvětluje durdíkované pojetí. Bačkovského návrhy však nebyly z praktických důvodů realizovány a časopis o dva roky později zanikl. Je příznačné, že jeho funkci (podávání bibliografického přehledu o českém písemnictví a zvláště pak stati o literatuře v různých regionálních periodikách) pak do značné míry převzaly právě *Literární listy*.

Začátkem roku 1883 v *Literárních listech* vyšla na pokračování stať Hynka Pittauera Otázka literárního středu na Moravě, zabývající se opět stále nevyřešeným problémem, který výrazně zpomaloval kulturní a společenský rozvoj. Autor v něm konstatoval opožděnost literárního života na Moravě oproti Čechům nejméně o čtvrtstoletí a z toho plynoucí nemožnost, aby za svůj literární střed Moravané považovali Prahu. Pražský literární život je totiž příliš napřed oproti moravskému, a nevěnuje mu proto náležitou pozornost a pochopení:

„[L]iteratura na Moravě živoří dosud v zárodcích, z nichž aby se vymanila, zabráněno jí tísnivými poměry. Proto většina jejích plodů menší do sebe má ceny, i nevyhovuje slušnou měrou pokročilejším čtenářům. Literátům pražským ovšem tím méně, neboť zdá se jim, jak se mnohdykrát ukázalo, podevší kritikou, čemuž svědčí všeobecné téměř mlčení, vyjde-li na Moravě nová kniha. Činí-li tím dobře, nechť každý soudný člověk sám rozhodne“ (PITTAUER 1883: 2).

Pražská kritika podle autora nechápe obtížnou situaci na Moravě, proto není s to adekvátně referovat tak, aby byla k jejímu prospěchu. S tím souvisí druhý důležitý aspekt: tak jako nejsou pražští kritici a čtenáři schopni docenit literaturu na Moravě, protože je pro ně příliš „zaostalá“, není analogicky ani jistá část literatury vycházející v Praze vhodná pro čtenáře na Moravě, protože je pro ně naopak příliš náročná, či dokonce přímo škodlivá:

„Praha zásobuje české čtenářstvo našich vlastí v poslední době beletrií zvláštního druhu. Podle soudu rozvážných mužů beletrie tato odcizila se vlastnímu svému úkolu: osvěžovati čtenáře po klopotách celodenního namáhavého života, poskytovat mu vždy jistého odpočinku, podávat mu v útrapách útěchy a povznášeti ho v rozhodných okamžicích nad všednost. Jmenovitě beletrie některých pražských listů zbloudila na scestí, vyhledávajíc téměř venkoncem podivných zvláštností ceny pochybné, jež okrasami ještě podivnějšími zdobívá, třeba i na úkor dobrého, ušlechtilého vkusu a pravého názoru o úkolu života lidského. Možno-li s pokojným svědomím doporučovati tuto zábavu lidu našemu na Moravě, lidu venkovskému? Nelze! Beletrie tohoto druhu uspokojí snad členy takzvané vyšší společnosti, jimž běhy života prostě skutečného jsou příliš fádními a již ovšem pro svoji blazeovanost potřebují léku vydatnějšího, četby podivnější a o volnějších zákonech. – Dejte však podobnou

knihu lidu našemu a uvidíte, že jí buď neporozumí, neboť pravidla slušného mravního života jsou tam libovolně rozvázána a zvrácena, nebo tuše její obsah, ji odhodí a sotva již po druhé sáhne“ (IBID.: 9).

Moravský lid je podle autora schopen pochopit pouze beletrii lidovou a literaturu populárně vzdělávací, těžko však žádat po autorech z Čech, aby psali „prostonárodně“, neboť by to pro ně byl krok nazpět a „salonní naši beletristé sotva vymění prosté jizby venkovské za nádherné komnaty ‚českých‘ baronův a hrabat [sic!]“ (IBID.). Z tohoto důvodu autor pléduje za moravské literární centrum, jež by bylo schopno plnit úkoly, které Praha z výše uvedených důvodů plnit nemůže, a podrobnými argumenty uvádí, že tímto centrem může být jediné Brno.

Pittauerův článek je cenný přímočarostí, s níž pojmenoval rozdíly mezi pražským literárním centrem a moravskou periferií. Domyslíme-li autorovy názory do důsledků, pak by z toho pro kritiku na Moravě měl ovšem vyplývat logický rezultat: tak jako se pražská kritika nevěnuje moravské literatuře, protože je „pod“ její úroveň, neměla by ani „moravská kritika“ sledovat literaturu vznikající v Praze, zvláště onu exkluzivní tvorbu především lumírovského okruhu, neboť je naopak „nad“ její úroveň, a měla by se zaměřit na referování pouze o lidovýchovné literární produkci. Ignorování pražské umělecky náročné literatury by však pro „moravskou kritiku“ znamenalo oslabení jejích ambicí (být korektivem pražské kritiky), navíc by bylo obtížněji proveditelné, neboť z logiky věci vyplývá, že centrum si může dovolit ignorovat periferii, zatímco periferie centrum nikoli.

V *Literárních listech* se stále porůznu vyskytovaly poznámky o neblahé „kamaraderii“ v pražských literárních kruzích. Ke sporům pak docházelo vždy, když se zásadněji rozcházela mínění o konkrétních dílech mezi pražskými a moravskými kritiky. Např. básnické prvotiny F. X. Svobody posoudil Josef Penížek poměrně přísně, vytýkáje jim formální nedostatky, myšlenkovou chudobu a celkovou nezralost (PENÍŽEK 1883a). V kritice zanedlouho vydaného svazku pak konstatoval svou distanci od pražské kritiky: „Pokud známo nám, prohlásili jsme první sbírku nedostatečnou samojediní. V Praze dostalo se jí nezasloužené chvály, jež ukvapenou se tehdy teprv ukázala, když objevila se na trhu knihkupeckém sbírka druhá“ (PENÍŽEK 1883b). Podobně vyzněla i zmínka na začátku recenze *Balad a legend* Augustina Eugena Mužíka, kde recenzent neopomněl zdůraznit neblahou praxi pražské „kritiky“ (slovo kritika uvádí záměrně v uvozovkách), „všechno bez výjimky vynášející a velebící“ (B. Č. 1884: 89). K těmto slovům ještě redakce připojila upřesňující poznámku. „Taková kritika však není prospěšna, jako nic co hříchy a nedostatky okrašluje, a může svědčiti také ještě o nějaké jiné

méně vzácné vlastnosti, než jest dobrá vůle“ (IBID.). Podobných ukázek lze v dobové kritické praxi *Literárních listů* najít velmi mnoho. Tyto ohlasy vyvolávaly na straně pražských literátů, zejména lumírovského (ale nejen jeho) okruhu, projevy nevole, jež se objevovaly přímo v básnických sbírkách. Právě v tomto prostředí tak vznikl posměšný název „moravská kritika“, jenž se stal zosobněným „kantorství“ a „šosáctví“.

Moravská literatura? Nebo „jen“ moravská kritika?

Za jeden z charakteristických symptomů nepochopení mezi pražským a moravským prostředím je možno pokládat reakce na stať O úkolu krásné literatury české na Moravě předního „moravského kritika“ Leandra Čecha, publikované ve třetím ročníku almanachu moravské omladiny *Zora*. Čech se v něm hned na začátku pokusil vymezit své pojetí pojmu „moravská literatura“: tu nechápal jen jako beletrii publikovanou na Moravě, nýbrž jako „zvláštní, význačný směr“ v rámci české literatury, založený na „jistých vnitřních známkách buď formálních buď obsahových děl uměleckých“ (ČECH 1885a: 21). Tento směr by vycházel ze známých specifík moravského vývoje, proto by se soustředil především na utužování vlasteneckého vědomí, jež je zde ohroženější mnohem více než v Čechách: „Čili jinak česká literatura na Moravě musí býti národní, rozhodně národní, musí vsímati si speciálních potřeb, tužeb, snah českého lidu na Moravě“ (IBID.: 23). Toto vědomí navrhuje posilovat jednak historickou beletrii čerpající z moravské minulosti, jednak literaturou ze současnosti, nevyjímaje ani satirický a humoristický román, jenž by tepal nešvary moravských poměrů, vedle přemrštěných vlastenců také odrodilce či byrokracii, „v níž by asi nějaký Gogol nebo Turgeněv zajisté našel vhodný materiál ku svému tvoření“ (IBID.: 26). Takto pojatá literatura by byla vyjadřovala národního ducha a zároveň aspirovala na světovost, neboť „národní literaturu nedělá pouhé opakování slova vlast a několik ledabylých ze žurnalistických článků opsaných vlasteneckých frází!“ (IBID.: 27).

Ve své stati Čech již zřetelně předjímá své pojetí realismu, jež publikoval o dva roky později v článku *Nová literární revoluce* – ač tu s pojmem realismus ještě nepracuje, jeho důraz na důkladná studia, psychologickou prohloubenost postav i zaměření na nešvary soudobého života (se zmínkou o Gogolovi a Turgeněvovi) k němu již přímo odkazuje. Svě vymezení moravské literatury nechápe geograficky, ale ideově, jako národně-konzervativní proud v rámci české litera-

tury, v němž svébytně navazuje na chápání literatury v okruhu ruchovců a v kritické praxi revue *Osvěta*.

Ohlasy Čechovy programové stati zřetelně ukázaly rozdíly v chápání v Čechách a na Moravě. Zatímco redaktor *Literárních listů* František Dlouhý přijal v recenzi *Zory* jeho návrhy souhlasně a doporučil jeho stať ke čtení (DLOUHÝ 1885: 26), reakce pražských literárních kruhů byla (s výjimkou *Národních listů*, kde recenzent Čechovu stať ocenil, srov. ŠIFRA F. 1885) podstatně chladnější: ve *Světozoru* se nad Čechovým článkem zamyslel recenzent skrytý pod šifrou α a odmítl jeho myšlenky jako nesprávné: „Ve studii prof. L. Čecha [...] pozastavili jsme se nad konečným návrhem na zřízení zvláštní moravské školy literární. Pokud my známe pp. spisovatele-Moravany, pochybujeme, že by sami si něčeho podobného přáli. Což cítí se takové separátní školy potřeba?“ (ŠIFRA α 1885). Ještě kritičtěji se projevil Emanuel Miřiovský, jehož názor ukazuje jak nepochopení Čechova záměru, tak i malé porozumění pro specifickou situaci literatury na Moravě:

„Co si jen Moravané napletli hlav o literární středisko moravské, kladouce je brzy do Brna, brzy do Olomouce, až konečně všecka inteligence v tom se shodla, že jediným a přirozeným středem tím jest toliko Praha. Článek páně Čechův nemoha o tom skutku viklati, chce aspoň, aby moravští spisovatelé sestoupili se v jakous, školu, která by snad látky ku svým skladbám volila výhradně z Moravy, jakož aby ku specifickým zvláštnostem moravským přihlížela. I tam zdá se, že nejsou vývody páně Čechovy na půdě pevné, ježto v té příčině volnost ve tvoření uměleckém přední jest podmínkou jeho zdaru“ (MIŘIOVSKÝ 1885: 30).

Nejposměšnější reakce ovšem nepřekvapivě zazněla z lumírovského okruhu. V Listech z Prahy (VII.), uveřejněných v *Lumíru*, si Jaroslav Vrchlický skrytý pod pseudonymem Anubis (označení pro staroegyptského boha zemřelých) nejprve vyřídil účty s Literárním odborem Umělecké besedy a poté se pustil se značnou jízlivostí též do nově vydaného almanachu *Zora*:

„Několik mladičkových literátů moravských, kteří dlouho pekli básně a povídky po způsobu Liboslava Vendelína Štětky Davelského a nemohli tak proniknouti, jak by si přáli, připadli na originalní myšlénku. Ústy či lépe pérem pana profesora Leandra Čecha zarazili literární školu moravskou. Myslili si, co když se to povedlo Mistralovi,⁸ proč by se to nepovedlo nám, a kdyby nic, zvíříme trochu prachu. A poněvadž se již ode dávna v těchto kruzích více brousilo a kritizovalo, než samostatně tvořilo,

8) Posměšné přirovnání moravských literátů k Fredérikovi Mistralovi (1830–1914), francouzskému básníkovi a zakladateli hnutí za obrození okcitanštiny (provensálského jazyka), mimoděk prozrazuje Vrchlického francouzskou

a poněvadž mnozí lidé ani stavěti nedovedou, pokud nestrhnout střechu sousedovu, začali statně trhati ty starší a říkají tomu ‚psychologická vědecká práce, básně vážné vědy‘ a bůh ví jak. Nejdříve po způsobu našich dobrých Puchmajerův a Nejedlých, kteří viděli všady Horáce, Ovidy a Klopstocky, nadělali si svých Turgeněvův a Lamanských, dali se pochváliti od ‚genialního‘ básníka Zpod jarma⁹ a dnes vystupují co samostatná literární škola“ (VRCHLICKÝ 1885: 128).

Na kritiku ve *Světozoru* reagoval Leander Čech dopisem, v němž se pokusil uvést na pravou míru své postoje, jež pokládal za nepochopené; opět zdůraznil, že mu nejde o žádné odstředivé snahy a že „[n]ázev moravská škola volen a myšlen tak, jako mluví-li se v literatuře německé např. o škole švábské nebo švýcarské“ (ČECH 1885b). Redakce *Světozoru* otiskla jeho vyjádření ochotně a s přesvědčením, „že poslouží k objasnění věci, která v literárních kruzích českých budila rozhovor co nejživější“ (IBID.). Na Vrchlického článek v *Lumíru* odpověděl Čech replikou do *Literárních listů*, v níž klidně a věcně vyvrátil pisatelovy útoky, aniž by se pouštěl do osobních půtek (ČECH 1885c); pouze v soukromé korespondenci s Františkem Bílým se neubráníl povzdechu nad nepochopením svého článku.¹⁰ Jeho stať ocenila až pozdější historiografie, jako např. Arne Novák ve své vstupní přednášce na brněnské filozofické fakultě *Problémy moravské literatury* (NOVÁK 1922: 13).

V moravských novinách a časopisech i ve druhé polovině osmdesátých let probíhaly diskuse o moravském literárním centru jako alternativě vůči „matičce Praze“ (srov. např. ANONYM 1886a, b, ŠTASTNÝ 1886 aj.). Přes rozdílné názory (od radikálnějších po umírněné) se účastníci diskusí víceméně shodovali v tom, že v pražském literárním a kulturním životě existují nemravné, či přímo patologické rysy, jež spatřovali jak v nevhodném repertoáru Národního divadla, tak v produkci Vrchlického a jeho žáků; část diskutérů pak spatřovala v moravském literárním centru lék na jejich ozdravení.

optiku při nahlížení na české literární prostředí (Paříž versus venkov) a obecněji na francouzské vzorce při formování českého literárního pole.

9) Mínen je Svetožár Hurban-Vajanský, známý svými výpady proti lumírovcům. Jeho sbírka *Zpod jarma* vyšla roku 1884 v Praze u Eduarda Valečky v edici Poetické besedy, redigované Janem Nerudou.

10) V dopise Františku Bílému ze dne 25. března napsal: „Nuže, cos Ty říkal mému článku v Zoře? Divné našel výklady v Praze, a přece mně se nezdá nic jednoduššího nad to. Jestliže dovoleno choditi pro látky do Indie, Egypta, Japonska etc., proč by Morava nemohla býti přijata mezi tyto způsobilé země!“ (LA PNP, fond František Bílý, korespondence přijatá). V dopise z 10. června si pak – po návštěvě Prahy – znovu postěžoval Františku Bílému: „Jak asi Ti známo, jsem teď v Praze asi špatně zapsán. Útoky v Lumíru i Palečku byly dosti hrubé, než neuznal jsem za dobré na ně odpověděti. Teď jsem zaslal do Literárních listů některých nepravd v Lumíru uveřejněných vyvrácení. Zda to uveřejní, nevím. S Lit[erárními] listy jsme si neudělali pranic, a teď jsem tam zase poslal některé úvahy. Jest to práce poněkud nevděčná. Člověk dělá to úplně zadarmo a pak ještě vydán útokům ne věcným. Než to nemýlí mne, abych pronesl úsudek svůj zcela, jak si jej myslím“ (LA PNP, fond František Bílý, korespondence přijatá).

Částečnou satisfakci pro své působení získaly *Literární listy* téhož roku, kdy v Praze začaly vycházet *Rozhledy literární*, časopis specializovaný na literární kritiku a dění v literatuře. Hned v úvodu prvního čísla otiskl stať Jana Herbenova O jedné povinnosti českého spisovatelstva, jež vzhledem ke svému umístění čtenářům sugerovala (jak se vzápětí ukázalo, neprávem) programový charakter celého listu. Autor v něm nastínil typologii českého venkovského čtenáře a apeloval na české spisovatele, aby brali ohled na jeho potřeby. Použil přitom poměrně silných výrazů, jimiž nezapřel svůj „moravský“ původ:

„Nechť kniha jmenovitě snaží se podati několik obecných pravd, nežli krasořečnický útočiti na Boha, rozrývati lidstvo, pohrdati životem – jak naši kosmopolité činí. [...] Etické, mravní kotrmelce u nás nesmějí býti dovoleny. Zkazíme-li jednoho Čecha, je hůř, než zkazí-li Francouz tisíc bratří svých. Namítne-li kdo, že je to náhled uměleckému rozvoji na úkor, budiž mu odpovědi: Kde jde o řešení choulostivých otázek, ať padne raději umění za obět než pravda“ (HERBEN 1886a: 3).

V příštím čísle vyšla stať redaktora a vydavatele Roberta Růžičky, který se od Herbenových názorů přátelsky distancoval a ve svém článku se zastal „kosmopolitních“ tendencí v české literatuře (RŮŽIČKA 1886a). Tamtéž byla publikována rovněž polemika J. J. Benešovského-Veselého, který obsáhle odmítl Herbenovy závěry, prohlásil, že „[ž]ádná česká kniha ještě nikoho nezkazila“ (BENEŠOVSKÝ-VESELÝ 1886: 71), varoval autora před jakousi „národní cenzurou“ a dokonce provokativně prohlásil potřebu literatury naturalistické. Svou polemiku doprovodil výmluvnou poznámkou pod čarou: „Mluvím zde o Čechách, míní-li p[an] Herben, že poměry na Moravě jsou jiné, nemohu to prozatím popírat, poněvadž nemám po ruce dostatek materiálu. Ostatně tam se beztoho zakládá zvláštní ‚moravská‘ literatura“ (IBID.).

Na polemiku reagoval Jan Herben v dalším čísle, v němž se důrazně ohradil proti nařčení z toho, že by chtěl kohokoli omezovat v jeho duševní činnosti, a poznámku o moravské literatuře prohlásil za nepodařený vtip (HERBEN 1886b: 148).

Vznik nového pražského literárněkritického časopisu neušel bedlivé pozornosti ani na Moravě. Pisatel skrytý pod šifrou x.y. se v *Obzoru* v článku Několik slov o moravské kritice s ironickým podtitulem Hlas z Prostřední Lhoty¹¹ nejprve pozastavil nad skutečností, že na Moravě se literárněkritickým časopisům daří, „kdežto bratři Čechové po mnohých nezdařených pokusech teprve před nedávnem opět o samostatný měsíčník literární se pokusili, o kterémž dle

11) Šlo o narážku na prózu Jana Liera *Marný květ* (viz dále).

dosavadních zkušeností ještě tvrditi nelze, udrželi-li se na dlouho“ (ŠIFRA x. y. 1886: 209). Jako hlavní příčinu vidí pisatel opět pražskou kamaraderii, jež znemožňuje nezávislou kritiku, a jako čerstvý příklad uvádí právě Růžičkovu polemiku s Herbenovým článkem: „Avšak i tato kratičká [Herbenova] pravda způsobila, jak se podobá, pohoršení v literární republice pražské, neboť hned v čísle následujícím slavná redakce v úvaze nadepsané ‚Neoprávněné výčitky‘ odvolává důrazně vše to, co bylo řečeno v čísle prvním o povinnostech českého spisovatelstva, velmi rytířsky se zastávajíc směru kosmopolitického lacinými až naivními frázemi [...]“ (IBID.).

Redaktor *Rozhledů literárních* Robert Růžička si nenechal tyto poznámky líbit a napsal souhrnnou odpověď adresovanou moravské kritice v *Hlídce literární, Literárních listech* a *Obzoru*, v níž jí vytkl skutečné či domnělé prohřešky vůči kritické etice – nešetrnost, filologické slovičkaření a neúctu k literárním velikánům. Vůči článku v *Obzoru* se mj. ohradil proti poznámce týkající se jeho časopisu: „Předně musíme ujistiti anonymního spisovatele dotyčného článku, že vydávání R[ozhledů] l[iterárních] jest zabezpečeno. Hmotné podpory dostalo a dostane se nám již tak slušnou měrou od četných přátel našeho písemnictví, že o budoucnost jich nemusí míti p[an] x. y. starostí pražádných“ (RŮŽIČKA 1886b: 145). Na Růžičkův článek reagoval redaktor *Literárních listů* František Dlouhý. Nejprve vyvrátil domnělé prohřešky vůči kritice ve svém časopise, pak poradil Robertu Růžičkovi, aby své apely na slušnost adresoval v první řadě těm, jichž se zastává, tedy kosmopolitním literátům, kteří vůči moravské kritice nešetří ani dehonestujícími až vulgárními výrazy (DLOUHÝ 1886). Symbolické satisfakce za tuto polemiku se moravské kritice dostalo již v květnu příštího roku, kdy *Rozhledy literární* pro nedostatek odběratelů zanikly, a potvrdily tak proroctví *Obzoru*, že v pražských literárních poměrech není možné udržet nezávislý kritický list.

Moravská kritika jako mšice révová aneb Lumírovci se zlobí

Jak již bylo naznačeno výše, dotčení pražští literáti především z okruhu *Lumíru* reagovali na činnost moravských literárních časopisů odmítavě, často až s přehnanou citlivostí. Stálo-li v pozadí sporů rozdílné pojetí funkce literatury, vyplývající z odlišných potřeb Prahy a venkova, pak se tato rozdílnost musela projevit také v zrcadlově odlišné argumentační výbavě pražských autorů.

Zatímco moravská kritika jim vytýkala kamaraderii,¹² vzájemné podkuřování, mravní zpustlost a povýšenost vůči národu a jeho potřebám, oni naopak zdůrazňovali venkovskou zaostalost, mravní i filologickou pedanterii a nedostatek pochopení pro estetické kvality literárního díla. Výpady vůči moravské kritice se objevovaly porůznu v řadě básnických sbírek zvláště Vrchlického a jeho epigonů. Příznačná je např. báseň Pseudobalada ze sbírky Augustina Eugena Mužíka *Balady a legendy*, v níž autor brání své pesimistické naladění vůči možným výtkám kritiky:

„Můj Pegase, hříbě mé, buď mi zdráv,
já za celý svět bych tě nedal,
ač oslové hýkají, žes tak tmav,
že rovna ti marně by hledal“
(MUŽÍK 1884: 45).

Vrchlický útočil nejen ve své poezii, ale pod různými pseudonymy též ve fejetonní rubrice *Lumíru*. V jednom z Listů z Prahy např. nazval kritika Lva Šolce „kantůřčetem a literárním nedochůdčetem“, neboť nemá úctu k umění a jeho zástupcům, ve stejném článku pak ironizoval stavění pomníků na vesnicích svým velikánům, protože pak by časem došlo i na moravské kritiky (VRCHLICKÝ 1886).¹³

Nejostřeji se však do moravské kritiky pustil lumírovský prozaik a dobově oblíbený novelist Jan Lier. Z pozice frankofilního světáka ve svých prózách s oblibou karikoval moravskou kritiku jako kvintesenci českého zápecnictví, zaostalosti, šosáctví a falešné pruderie, jež chce obrátit zpět cestu české společnosti mezi moderní evropské národy. Např. v knižním vydání novely *Hra s ohněm* je ironicky zmiňován časopis *Pochodeň literární*, vycházející v „Kravsku u Znojma“ (LIER 1886: 105). Nejostřejší beletristickou karikaturu pak podal v románu *Marný květ*, publikovaném v *Ruchu* roku 1886: jednu z hlavních postav představuje Pravožij Dobroděj Vymetal Hlubocký, typ ješitného, omezeného venkovského pakritika z Prostřední Lhoty, který se, vybaven obrozenskou lekturou, vrhne „dobýt“ Prahu. Moravská kritika tak prostřednictvím satirického zobrazení

12) Kamaraderii okruhu autorů kolem *Lumíru* ovšem soustavně vytýkali i kritici revue *Osvěta*, zvláště Ferdinand Schulz.

13) Na okraj dodejme, že vztah moravské kritiky k Vrchlickému byl mnohem komplikovanější a nejednoznačnější, než by se zdálo z tradovaných literárněhistorických výkladů. Tomuto vztahu bude třeba věnovat pozornost v samostatné studii.

parnasistů pevně zakotvila v českém krásném písemnictví (podrobněji viz JEŽKOVÁ 2014: 39–42).

Jan Lier se neomezoval pouze na beletrii; polemicky se s ní střetl v několika replikách a moravské kritice věnoval obširnou pozornost také ve fejetonní rubrice *Hlasu národa*. Svě články pak souhrnně uveřejnil v rámci druhého svazku svých *Feuilletonů* pod názvem *Phylloxera novočeského básnictví* (LIER 1888a: 148–187). Označením moravské kritiky za mšici révokaz (lat. *Phylloxera vastatrix*) již předem napověděl pohrdání, s nímž své nepřátele označil výrazy jako „literární inkvizitoři“, „fanatиковé neliterárních dogmat“ a „výstřední služebníci inspektorů školních“, „literární tartuffové“, „kalhotkáři“, „důstojní nášlapníci titěrných pidimužíků“, „samozvaní cenzoři“, „teroristi obecnstva i spisovatelů a vydavatelů“ apod. (IBID.: 150–169). Lierova značně vyhrocená filipika vyvolala poměrně věcnou reakci ze strany Františka Dlouhého v *Literárních listech* (DLOUHÝ 1888) i T. G. Masaryka v *Čase* (MASARYK 1888), na jehož kritiku autor odpověděl uraženou replikou (LIER 1888b).

Potyčky s pražským centrem místy nabývaly i podobu méně utěšenou. Roku 1888 byla např. v redakční listárně *Literárních listů* dementována zpráva o překladu Herbenova článku o české literatuře v londýském *Athenaeu*, kterou časopis předtím slíbil přinést: „Netušili jsme, že stáváme se obětí zlomyslného úskoku. Zpráva byla lživá, podpis zasilatelův padělán. Sudťe sám o poctivosti těch, kteří podobných prostředků užívají buď z dětinské zlovůle, buď z úmyslů skutečně ještě horších. Byli bychom Vám i jiným vděčni, kdybyste nám pomohl najít ono zřídlo různých anonymních a falešnými podpisy opatřených lístků a listů, které, tušíme, z jediného pramene a úmyslu se prýští“ (REDAKCE LITERÁRNÍCH LISTŮ 1888).

Od mšic k housenkám: moravská kritika v době nástupu moderny

Na sklonku osmdesátých let se již v *Literárních listech* pomalu schylovalo k podstatné obměně přispěvatelů. Od roku 1889 zde začal působit Hubert Gordon Schauer, kladoucí na kritickou praxi větší nároky. Od přelomu osmdesátých a devadesátých let došlo ke zdánlivě paradoxní situaci, že se v dosavadní tribuně literárního konzervatismu dostalo prostoru generaci moderny (Šaldovi, Karáskovi, Procházkovi, Vodákovi ad.), která začala útočit na autory lumírovského okruhu, především Vrchlického a jeho epigony, z opačných ideových pozic, než bylo dosud na Moravě zvykem. Podrážděné reakce v *Lumíru* přitom zřetelně

navazovaly na metaforiku z oblasti fytopatologie, užívanou o několik let dříve Janem Lierem: „Pisatelé kritik jsou většinou lidé naprosto bezvýznamní, rekrutovaní ze třídy, která nemohou se živiti myšlénkou vlastní, živí se ohlodáváním zahrad cizích. Sami nemají co ztratit, jinému berou vše. Tento voj housenek stále roste a odporo se jich dotýkat“ (ANONYM 1893).

Vztah Jaroslava Vrchlického a generace moderny, zvláště F. X. Šaldy, je v odborné literatuře důkladně prozkoumán (např. KRÁLÍK 1967, ZAJAC 2002 aj.), proto se jím zde nebudeme zabývat. Opětovné polemiky, které se v té době rozhořely kolem oprávněnosti užívání pojmu „moravská kritika“, jež ironicky reflektoval Šalda v pasáži citované v úvodu naší studie, nás přivádí ke konstatování, že je jím podstatným, ne-li přímo konstitutivním rysem, který spojuje kritiky velmi rozdílného zaměření, byla právě opozice vůči pražskému centru a jeho „kamaraaderii“, reprezentované v očích kritiků především (ale nejen) Vrchlickým a jeho epigony. Tento fakt je v české literární historiografii většinou evidován, málokdy však zdůrazněn a doceněn jako nepochybný kvalitativní posun v dějinách české literární kritiky. Nezanedbatelnou roli přitom může hrát i skutečnost, že dějiny české literatury většinou vznikaly právě v pražském centru – např. Miloslav Hýsek v době napsání své *Literární Moravy* usiloval o univerzitní kariéru v Praze. Jednu z mála výjimek představuje práce Ludmily Lantové, jež v petitovém odstavci své monografie o české literární kritice devadesátých let ocenila právě perifernost moravské kritiky jako pozitivní moment: „Outsiderství se v této situaci může stát půdou, na níž se hodnotící kritika udrží“ (LANTOVÁ 1969: 21).

Vznik a fungování moravských kritických časopisů má přitom ještě jeden důležitý aspekt – v době, kdy krásné písemnictví na Moravě ještě nemohlo kvantitou ani kvalitou konkurovat pražské literární produkci, dokázala právě literární kritika zdánlivý hendikep plynoucí z perifernosti obrátit v přednost a získat – byť dočasně – svůj výrazný podíl na trhu symbolických statků v rámci českého literárního pole.

Spolu s proměnami literatury devadesátých let, vznikem nových časopisů a kritických tribun postupně klesal význam moravské kritiky, jež s oslabením oné „kamaraaderie“ ztrácela jakožto korektiv pražského centra do jisté míry svůj *raison d'être*. To se projevilo i v osudech její publikační platformy: roku 1896 se *Hlídku literární* přejmenovala na *Hlídku* (s širším tematickým záběrem), koncem devadesátých let zanikly pro platební nekázeň odběratelů *Literární listy*. Pokus oživit je roku 1903 v Praze zanedlouho příznačně ztroskotal.¹⁴

14) Příznačné jsou také trajektorie dvou předních „moravských“ kritiků – František Bílý po několikaletém působení v Přerově roku 1888 přesídlil do Prahy, kde zůstal až do konce života jako ředitel reálky, zemský školní inspektor

Moravská kritika se tak stala objektem literární historie, aniž by však zcela pominuly příčiny, jež k jejímu vzniku vedly. Když se roku 1909 Jan Herben v článku Takzvaný moravský separatismus uveřejněném v *Čase* pamětnicky ohlížel za zmatky a nedorozuměními kolem tohoto označení, konstatoval, že nic podobného jako moravský separatismus nehrozí; zároveň však opět zdůvodnil nutnost moravského centra, neboť Praha nemá dost síly a pochopení pro „jinorodé poměry“:

„Bývají posud doby, kdy Praha má vědomosti o moravských věcech ne lepší než o turkeštánských, třebaš mluví o družné a sesterské Moravěnce. [...] V Praze najde se přímo tupost vůči moravským věcem, a málokdo dovede pochopit, jak to Moravany uráží. Tím více, když to vypadá jako obmezené pařížanství. Pařížanu je Paříž pořád ještě středem, začátkem i koncem života, kdežto všechno ostatní je naivní a maloměstská provincie a Pražanovi bezmála je stejně Praha počátkem a koncem českého světa“ (HERBEN 1909, č. 203, s. 3).

Herben tak (v protikladu ke stati Karla Šmídka, jehož chválu Paříže jako centra citujeme výše) na konkrétních příkladech pražské „tuposti“¹⁵ ukázal odvrácenou stranu jinak užitečné centralizace a postihl rysy, jež jsou charakteristické pro společnosti, v nichž hraje politické, hospodářské a kulturní centrum vůči ostatním částem země významnou roli (např. Paříž, Vídeň, Budapešť). V těchto širších souvislostech se fenomén moravské kritiky jeví jako méně paradoxní či kuriózní, než by se zdálo na první pohled.

Závěry, k nimž jsme dospěli, tak ukazují – vedle užitečnosti aplikace bourdieuvské literární sociologie – na obecnější a trvalejší rysy fungování literárně-kritického pole. Přestože byla moravská kritika fenoménem časově omezeným, výhoda plynoucí ze vzdálenosti od literárního i mocenského centra se projevila i v době mnohem pozdější: Není jistě náhodné, že slavná polemika Jana Trefulky s básnickým dílem Pavla Kohouta v letech 1954–1955 vyšla v nově založeném brněnském časopise *Host do domu*, a nikoli v některém pražském literárním časopise, kde by byla tehdy jen obtížně myslitelná. Také v tomto případě se potvrdilo, že politické a kulturní tání postupuje od okrajů.

a dlouholetý předseda literárního odboru Umělecké besedy (1902–1914). Leander Čech se po dlouholetém působení na reálce v Telči stal roku 1894 ředitelem reálky v Novém Městě na Moravě, kde zůstal až do konce života. Začátkem devadesátých let se stáhl z *Literárních listů* a přispíval nadále do *Osvěty* a *Hlídky literární*.

15) Herben uvádí knihu F. X. Harlase o českém malířství, v níž autor mylně označuje Jožu Úprku za malíře Hanáků, či články Quida Marie Vyskočila, jenž z Trenčína údajně viděl Tatry (IBID.).

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné instituce 68378068. Při její přípravě byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (<http://clb.ucl.cas.cz>).

PRAMENY

ANONYM

- 1886a „Matička Praha – macechou?“, *Moravská orlice* 15 (24), 1886, č. 4, 6. 1., s. 1
1886b „Literární střed na Moravě“, *Moravská orlice* 15 (24), 1886, č. 29, 6. 2., s. 1–2
1893 „Feuilleton“, *Lumír* 21, 1893, č. 5, s. 60

BAČKOVSKÝ, František

- 1881 „Urbánkův věstník bibliografický“, *Literární listy* 2, 1881, č. 4, s. 35; č. 5, s. 43–44

BAYER, František

- 1882 „Přehled literatury české na Moravě za rok 1880“, *Literární listy* 3, 1882, č. 5, s. 42–43

B. Č.

- 1884 „Ballady a legendy Aug. Eug. Mužíka“, *Literární listy* 5, 1884, č. 11, s. 89–90; č. 95–96

BENEŠOVSKÝ-VESELÝ, J. J.

- 1886 „Několik slov k naší ‚otázce spisovatelské‘. I.“, *Rozhledy literární* 1, 1886/1887, č. 3, s. 69–71

ČECH, Leander

- 1885a „O úkolu krásné literatury české na Moravě“, in Herben, Jan – Kabelík, Jan – Roháček, František (eds.): *Zora. Almanah k desítiletému trvání Moravské Besedy* 3 (Praha: Moravská Beseda), s. 21–27
1885b „Zora“, *Světovzor* 19, 1884/1885, č. 7, s. 110
1885c „Zasláno“, *Literární listy* 6, 1885, č. 12, s. 148

DLOUHÝ, František

- 1885 „Zora. Almanah k desítiletému trvání Moravské besedy“, *Literární listy* 6, 1885, č. 2, s. 25–26 (pseud. A. F. Tichý)
1886 „Několik upřímných slov“, *Literární listy* 7, 1886, č. 20, s. 326–327
1888 „Jan Lier: Feuilletony“, *Literární listy* 9, 1888, č. 22, s. 365–366, č. 24, s. 399–403 (pseud. A. F. Tichý)

DURDÍK, Josef

- 1874 *Kritika. Výbor úvah o zjevech literárních a uměleckých* (Praha: František A. Urbánek)
1875 *Všeobecná aesthetika* (Praha: I. L. Kober)
1881 *Poetika jakožto aesthetika umění básnického. Díl I.* (Praha: I. L. Kober)

FIŠER, Zdeněk (ed.)

- 2004 *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery, sv. 4. Listy českým přátelům* (Vysoké Mýto: Regionální muzeum)

HÁLEK, Vítězslav

1958 „Dalmatská města“, in idem *Obrázky z cest*, eds. D. Jeřábek a V. Válek (Praha: SNKLHU), s. 94–99

HERBEN, Jan

1881 „Přehled činnosti duševní na Moravě“, *Ruch* 3, 1881, č. 5, s. 59–60, č. 6, s. č. 7, s. 86–87 (pseud. J. Kalina)

1886a „O jedné povinnosti českého spisovatelstva“, *Rozhledy literární* 1, 1886/1887, č. 1, s. 2–3

1886b „(Zasláno). O jedné povinnosti českého spisovatelstva. II. Poznámka“, *Rozhledy literární* 1, 1886/1887, č. 4–5, s. 147–148

1909 „Tak zv. moravský separatism“, *Čas* 22, č. 199, s. 2–3; č. 202, s. 2–3; č. 203, s. 2–3

HÝSEK, Miloslav

1909 „Dějiny t. zv. moravského separatismu“, *Časopis Matice moravské* 41, 1909, s. 24–51, 146–172

KOSINA, Jan Evangelista

1878 *Hovory olympské. Díl první. Hovory o jazyku a literatuře* (Brno: Karl Winiker)

1888 *Drobné spisy 1* (Přerov: Fr. Bayer)

KVAPIL, Jaroslav

1892 „Literární kapitoly“, *Hlas národa* 7, č. 140, 21. 5.

LIER, Jan

1886 *Hra s ohněm* (Praha: Libuše, Matice zábavy a vědění)

1888a *Feuilletony 2* (Praha: František Šimáček)

1888b „Co naši spisovatelé a básníci podávají národu?“, *Čas* 2, 1887/1888, č. 22, s. 343–347

LUDVÍK, Emil

1881 „Česká kritika“, *Literární listy* 2, 1881, č. 4, s. 34

MASARYK, Tomáš Garrigue

1888 „Co naši spisovatelé a básníci podávají národu?“, *Čas* 2, 1887/1888, č. 20, s. 313–318

MIŘIOVSKÝ, Emanuel

1885 „Zora. Almanach k desítiletému trvání Moravské besedy“, *Zlatá Praha* 2, 1885, č. 8 (příloha), s. 30–31

MUŽÍK, Augustin Eugen

1884 *Ballady a legendy* (Praha: J. R. Vilímeček)

NOVÁK, Arne

1922 *Problémy moravské literatury. Vstupní přednáška na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně dne 22. listopadu r. 1921* (Brno: Polygrafie)

PENÍŽEK, Josef

1883a „V záhybech společnosti – Chladem a teplem. Básně Františka X. Svobody“, *Literární listy* 4, 1883, č. 13, s. 106–107

1883b „Paprsky. Drobné zrní. Širokým proudem. Básně Františka X. Svobody“, *Literární listy* 4, 1883, č. 21, s. 170–171

PITTAUER, Hynek

1883 „Otázka literárního středu na Moravě“, *Literární listy* 4, č. 1, s. 1–3; č. 2, s. 9–10; č. 3, s. 17–18; č. 4, s. 28–29; č. 5, s. 36–37 (pseud. P. I. Tauer)

QUIS, Ladislav

1872 *Z ruchu. Básně* (Praha: Rohlíček a Sievers)

REDAKCE LITERÁRNÍCH LISTŮ

1880a „Prohlášení redakce“, *Literární listy* 1, 1880, č. 1, s. 1

1880b „Listárna redakční“, *Literární listy* 1, 1880, č. 4, s. 32

1881 „Listárna redakční“, *Literární listy* 2, 1881, č. 1, s. 12

1883a „Listárna redakční“, *Literární listy* 4, 1883, č. 13, s. 108

1883b „Listárna redakční“, *Literární listy* 4, 1883, č. 16–17, s. 140

1888 „Listárna redakční“, *Literární listy* 9, 1888, č. 7, s. 124

RŮŽIČKA, Robert

1886a „Neoprávněné výčitky“, *Rozhledy literární* 1, 1886/1887, č. 2, s. 57–58 (šifra R.)

1886b „Několik upřímných slov“, *Rozhledy literární* 1, 1886/1887, č. 4–5, s. 145–146

SADOVSKÝ, Otakar

1881 „Tak se o nás nesmí psáti“, *Literární listy* 2, 1881, č. 4, s. 31–32

ŠIFRA α

1885 „Zora. Almanach k desítiletému trvání Moravské besedy“, *Světovzor* 19, 1884/1885, č. 6, s. 92

ŠIFRA F.

1885 „Zora. Almanach k desítiletému trvání Moravské besedy“, *Národní listy* 25, 1885, č. 10, 10. 1., s. 2

ŠIFRA x. y.

1886 „Několik slov o moravské kritice (Hlas z „Prostřední lhoty““, *Obzor* 9, č. 14 a 15, s. 209–211

ŠALDA, František Xaver

1949 „Literární kapitoly“, in idem *Kritické projevy I*, ed. Jiří Pistorius (Praha: Melantrich), s. 197–210

ŠMÍDEK, Karel

1870 „Literární ruch na Moravě v novější době“, *Časopis Matice moravské* 2, 1870, s. 1–17, 65–76, 97–111, 168–186

ŠŤASTNÝ, Vladimír

1886 „O literárním centru na Moravě“, *Obzor* 9, 1886, č. 4, s. 60–61, č. 5, s. 75–77

VRCHLICKÝ, Jaroslav

1885 „Listy z Prahy. VII“, *Lumír* 13, 1885, č. 8, s. 128 (pseud. Anubis)

1886 „Listy z Prahy. VII“, *Lumír* 14, 1886, č. 26, s. 416 (pseud. Quosego)

LITERATURA

BOURDIEU, Pierre

2010 *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*; přel. Petr Kyloušek, Petr Dytrt (Brno: Host)

HAMAN, Aleš

2010 *Trvání v proměně. Česká literatura 19. století* (Praha: ARSCI)

HAMAN, Aleš – TUREČEK, Dalibor a kol.

2015 *Český a slovenský literární parnasismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu* (Brno: Host)

HOLANOVÁ, Markéta

2015 „Ukrutný konec čtenáře krváků. Kampaň F. A. Urbánka proti kolportážním románům jako případ morální paniky“, in Woegerbauer, Michael – Píša, Petr – Šámal, Petr – Janáček, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. Sv. I (1749-1938)* (Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu), s. 589–603

JEŽKOVÁ, Petra

2014 *Obležen národem dramatiků. Jan Lier (1852–1917)* (Praha: Academia)

KRÁLÍK, Oldřich

1967 *F. X. Šalda a Jaroslav Vrchlický. Příspěvek k velkému tématu* (Olomouc: Vzorová okresní knihovna)

LANTOVÁ, LIDMILA

1969 *Hledání hodnot (O literární kritice devadesátých let)* (Praha: Academia)

MÁCHAL, Jan

1926 *Boje o nové směry v české literatuře (1880–1900)* (Praha: Jednota českých filologů)

ŘEPA, Milan

2001 *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století* (Brno: Doplněk)

STREJČEK, Ferdinand

1915 *Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880* (Praha: ČAVU)

VODIČKA, Felix

1949 „Ediční poznámka“, in František Xaver Šalda: *Kritické projevy I. (1892–1893). Soubor díla F. X. Šaldy, sv. 10* (Praha: Melantrich), s. 463–492

ZAJAC, Peter

2002 „Jaroslav Vrchlický, moderna a koniec storočia“, *Česká literatura* 50, č. 6, s. 625–642

Mgr. Michal Fránek, Ph.D., franek@ucl.cas.cz, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – Ústav české literatury a knihovnictví FF MU, Brno, Česká republika / Institute of Czech Literature of the CAS – Department of Czech Literature and Library Studies, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, Czech Republic

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

